

© Рібцун Ю. В. Розширення словниково-сміслової компетентності засобом використання поезій Т. Г. Шевченка / Ю. В. Рібцун // Логопед. – 2013. – № 10 (34). – С. 2–7

**РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКОВО-СМІСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ВАДАМИ МОВЛЕННЕВОГО
РОЗВИТКУ ЗАСОБОМ ВИКОРИСТАННЯ ПОЕЗІЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

Юлія Рібцун

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9

logojuli@yandex.ru

Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка стало всенародною традицією в нашій країні. 9 березня 2014 року вся прогресивна громадськість України відзначатиме 200-річчя з дня народження Тараса Григоровича Шевченка – видатного поета, письменника і художника. З творами Т. Г. Шевченка дітей знайомлять переважно в школі, проте у творчому доробку великого Кобзаря є такі поезії, зміст яких доступний і зрозумілий дошкільникам. Сприймання дітьми поетичного слова розширює їх знання та уявлення про навколишній світ, удосконалює ритміко-інтонаційну складову мовлення, збагачує словниковий запас, а також сприяє розвитку мовленнєвої діяльності в цілому. Саме такі корекційно-розвивальні завдання з формування мовленнєвої полікомпетентності і ставляться перед педагогами, які працюють із дошкільниками, котрі мають вади мовленнєвого розвитку (ВМР).

Поетичні твори Т. Г. Шевченка допомагають у доступній формі познайомити дітей із ВМР з минулим України, глибше побачити та відчутти красу рідного краю, виховують бажання досконало оволодіти рідною українською мовою, сприяють розвитку психомовленнєвої діяльності та естетичному вихованню дошкільників. Поезії Кобзаря, завдяки своїй виразності, музичності, своїм змістом дарують дитині відчуття радості,

здивування, захоплення, вражають силою впливу художніх образів. Поетична скарбниця Т. Г. Шевченка сприяє формуванню характеру дитячої особистості, закладає фундамент майбутнього світорозуміння, навчаючи спостерігати, розвиваючи мовлення та мислення, відкриваючи перед дошкільником із ВМР світ явищ, які недоступні його безпосередньому досвіду.

Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників із ВМР, зокрема розширення словниково-сміслової компетентності, багато в чому залежить від того, наскільки правильно педагог зуміє підібрати відповідні корекційним завданням твори та ілюстративний матеріал до них, подати їх, провести попередню та основну роботу.

Якісними показниками правильно організованої та проведеної педагогічної роботи по ознайомленню дітей із ВМР з українською літературою, зокрема з поетичними творами Т. Г. Шевченка, виступають такі вміння дошкільника логопедичної групи:

- Виявляє бажання слухати поетичний твір.
- З опорою на наочність, слухає поетичний твір, не відволікаючись і не перебиваючи педагога.
- Розуміє зміст прочитаного художнього твору.
- Розглядає ілюстрації до поетичного твору, відповідає на запитання педагога за його змістом.
- Виявляє інтерес до художніх образів твору, прагне уточнити семантику малознайомих або дізнатися значення нових лексем.
- Може визначити основну змістову лінію прослуханого нескладного поетичного твору, спираючись на ілюстрації за його змістом, спочатку з опорою на навідні запитання педагога, а згодом самостійно.
- Переказує поетичний твір, дотримуючись логіки розвитку подій, спочатку з опорою на запитання педагога, а згодом самостійно.

- Розповідає про отримані враження, емоційні переживання, адекватно виражає своє оцінне ставлення до героїв твору.
- Вивчає напам'ять вірші, прагне, використовуючи наявні в мовленні звуки, до чіткої, виразної та емоційної декламації.
- Проявляє інтерес до книги, бережливо ставиться до неї.

Словниковий базис віршованих творів Т. Г. Шевченка належить до категорії загальнонавчаної та емоційно забарвленої лексики, що робить мову поета простою і доступною для розуміння дошкільниками з ВМР, а її різноплановість у семантичному відношенні є незамінним помічником педагога під час ігор-занять із розширення словниково-сміслової компетентності.

Надзвичайно важливим є вміння педагога читати дітям із ВМР поетичні твори емоційно та виразно, вправно володіючи силою голосу, темпом і тембром мовлення, використовуючи міміку і жести.

Тече вода з-під явора
 Яром на долину. (*спокійно*)
 Пишається над водою
 Червона калина. (*захоплено*)
 Пишається калинонька,
 Явір молодіє, (*підсилено*)
 А кругом їх верболози
 Й лози зеленіють... (*утаємничено*)

Саме завдяки цьому пробуджується уява дітей і разом із нею почуття; у дошкільників розвивається здатність яскраво уявити як окремі художні образи, так і цілісні картини, створені автором:

Тече вода із-за гаю
 Та попід горою.
 Хлюпочуться качаточка
 Поміж осокою.
 А качечка випливає

З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Таким чином у дітей із ВМР формується мотиваційно-активізуюча компетентність, тобто з'являється бажання кількаразово слухати одні й ті ж самі вірші, помічати їх красу, вирізняти з тексту образні вирази, які відзначаються змістовністю, влучністю, легкістю для запам'ятовування, вивчати твори Т. Г. Шевченка напам'ять.

Слухання – це складний процес перцептивної діяльності, що потребує від педагога проведення цілеспрямованої допоміжної роботи в цьому напрямі. Слухаючи Шевченкову поезію, дитина з нормальним мовленнєвим розвитком може уявити і червону калину, що пишається своєю красою, і те, як молодіє явір, розмовляє з малими каченятами мама-качка. Діти дошкільного віку з ВМР мають збіднену уяву, а тому якщо усього цього вони не бачили в дійсності, уявити зміст створених автором поетичних картин не кожному із них вдається. Тому педагогу (вчителю-логопеду, вчителю-дефектологу, вихователю) доцільно перед читанням творів, використовуючи слова поета, проводити підготовчу роботу у вигляді спостережень („Встала весна”, „Ой діброво – темний гаю”), проведення годин милування природою („Краса калинового цвіту”, „Грона калинові”), психологічних етюдів („Вітер в гаї”, „Наша Оленка відкрила „Кобзар”), ознайомлення дітей зі значенням нових слів і образних виразів („вітер з гаєм розмовляє”, „пишається... червона калина”, „край неба палає”), уточнення семантики маловідомих („десь чути спів соловейка”, „по діброві вітер віє”), багатозначних слів („хмарка пливе”), супроводжувати читання показом ілюстрацій, детальним аналізом кожного віршованого рядка.

Опоетизований Т. Г. Шевченком вечір на Україні у вірші „Садок вишневий коло хати” постає у всій красі зорових і слухових образів у єднанні людини з природою: білопінно квітучий вишневий садок, приглушене гудіння хрущів, дзвінкоголосий слов'їнний щебет, задушевний спів дівчат,

яких із вечерею чекають матері. Під час розбору цього вірша педагогу доцільно використати прийом так званого усного малювання, коли дошкільники, спочатку за допомогою навідних запитань, а згодом самостійно, розповідають про свої враження від почутого (Арсен К., 5,3 р., загальний недорозвиток мовлення (III рівень мовленнєвого розвитку): „Коло хати вишневий садок. Він цвіте. Там літають хрущі. Там співають солов'ї. Дяді йдуть з роботи, а дівчата співають. Мама жде їсти. Стало темно. Мама поклала спати маленьких діток”). Логічним продовженням усного малювання може стати реальний живопис у вигляді зображення картин настрою, образів чи почуттів за допомогою вербального опису емоцій, а згодом олівців або фарб.

Паралельно зі слуханням вірша та розглядом ілюстрацій до нього відбувається розуміння змісту твору, тобто одночасно вирішується кілька завдань – слухових, зорових і пізнавальних. Викликаний інтерес до літературних творів сприяє розвитку уміння уважніше вслухатися в зміст вірша, прагнути до його розуміння та запам'ятовування. Дитина з нормальним мовленнєвим розвитком прагне усвідомити почуте в поетичному творі, встановити зв'язок між почутим і побаченим, інтерпретувати зміст вірша, виходячи зі свого власного досвіду. Проте дошкільники із ВМР потребують керівництва та коригування процесу розуміння з боку педагога. Під час ігор-занять педагог навчає дітей знаходити в об'єктах і явищах схоже та відмінне, аналізувати та синтезувати, співставляти та порівнювати їх у реальному житті та поезії; спочатку з допомогою дорослого, а згодом самостійно робити узагальнення і висновки за змістом твору.

Особливі труднощі у дітей із ВМР викликає розуміння порівнянь, епітетів і метафор, якими так насичені твори Т. Г. Шевченка. Саме з опорою на поетичні твори педагог може проводити цілеспрямовану роботу у цьому напрямі. У вірші „За сонцем хмаронька пливе” педагог звертає увагу дітей із ВМР на зміну його емоційно насиченої, палітри кольорів – від світлих до темних. Персоніфіковані метафори та порівняння конкретизують зображення

природи, створюючи зорові образи („хмарка пливе”, „зове спати сонце”, „туман закриває море”, „покриває, мов малу дитину”). За допомогою педагога дошкільники не лише починають розуміти вживані поетом образні вирази, а й прагнуть самостійно використовувати їх у своєму мовленні.

Досить часто розумінню змісту поетичного твору дитиною сприяє відчуття його мелодійності, музичності, співучості та ритму, що в цілому нагадує пісню („Тече вода з-під явора”, „Тече вода із-за гаю”). І справді багато віршів Т. Г. Шевченка покладені на музику завдяки своїй ліричності, глибокій емоційності та тонкому психологізму („Реве та стогне Дніпр широкий”, „Зацвіла в долині червона калина”). Виразності віршам додає повторення в тексті тих звуків, які допомагають почути і уявити собі аудіальні картини природи, наприклад, шелест осоки:

Вітер в гаї не гуляє –
Вночі спочиває;
Прокинеться – тихесенько
В осоки питає:
„Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? Хто се?..
Хто се, хто се?” – тихесенько
Спитає-повіє
Та й задріма...

або ревіння розбурханого Дніпра:

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.*

Вивчення напам'ять поетичних творів – нелегке завдання для дітей із ВМР. Це обумовлено не лише недостатньо сформованими компонентами мовленнєвої діяльності, а й досить часто замалим обсягом довільної пам'яті, її короткочасністю та нестійкістю. Навіть якщо дитина з ВМР і запам'ятала

вірш, їй складно відтворити його через невпевненість у власних силах, психоемоційну особистісну нестабільність. Тому педагог має докласти чимало зусиль, щоб вивчення та розповідання віршів стало для дошкільника не випробуванням, а соціально-пізнавальним інтересом і задоволенням.

Образні вірші Т. Г. Шевченка доцільно вивчати, створюючи художні замальовки. Наприклад, у вірші „І досі сниться”:

І досі сниться: *(зображення дитини з заплющеними очима)*

під горою, *(зображення гори)*

Між вербами *(зображення верб)*

та над водою, *(зображення річки)*

Біленька хаточка. *(зображення хатинки)*

Сидить *(зображення стільця)*

Неначе й досі сивий дід *(зображення дідуся)*

Коло хатиночки *(зображення хатинки)*

і бавить *(зображення дерев'яного коника)*

Хорошее та кучеряве *(зображення кучерявої голівки)*

Своє малесеньке внука... *(зображення хлопчика)*

Спираючись на них, дитина швидше запам'ятовуватиме та відтворюватиме поетичні рядки. Вже після кількох прочитань, коли педагог починає фразу, дитина здатна закінчити її. Для дітей із ВМР не підходить спосіб хорошого вивчення віршів, адже дошкільники швидко стомлюються, втрачають інтерес до ігор-занять і навички самоконтролю за правильністю власного мовлення.

Під час ігор-занять із зображувальної діяльності діти виконують роботи за змістом поетичного твору. Готуючись до ігор-занять із розвитку мовлення, педагог виставляє дитячі роботи відповідно до послідовності розгортання подій у заданому творі, що слугує своєрідними підказками, пунктами плану для закріплення, а згодом і розповіді вірша. Це спонукає до якнайкращого виконання роботи як із зображувальної діяльності, так і вивчення та розповідання літературного твору.

З особливою увагою педагогу слід поставитися до вивчення віршів із художньо-поетичними виразами. Так, у вірші „Встала весна” вирази „чорну землю сонну розбудила, уквітчала її рястом, барвінком укрила” пов’язані з образами пробудження природи після зими. Без спеціально організованого, цілеспрямованого спостереження уявити та відтворити картини природи дітям із ВМР нелегко. Щоб дошкільники відчули красу вірша, їх треба підготувати – кілька разів повести в ліс або до парку, звернути увагу на зміни, що відбулися в природі, пояснити значення слів, образних виразів, увести в словник лексеми „ряст”, „барвінок”, „уквітчала”. Отримання емоційних вражень від спілкування з природою спонукає дітей до вияву інтересу до поетичного слова, легшого запам’ятовування вірша. Таким чином поетичні образи весняної природи стають дошкільникам із ВМР близькими і зрозумілими.

Завдяки поезіям Т. Г. Шевченка під керівництвом педагога дошкільники з ВМР навчаються спостерігати, бачити красу навколишнього світу, прислухатися до віршованого тексту, помічати порівняння, багатство епітетів, звертати увагу на рими, самостійно придумувати чи пригадувати римовані слова, а головне – починають проявляти інтерес до вивчення віршів напам’ять та елементарно осмислювати загальнолюдські цінності – красу і неповторність природи, любов до Батьківщини, своєї родини, шанобливе ставлення до людей.

Отже, Шевченкове слово сприяє не лише мовленнєвому, а й моральному, естетичному та національному розвитку дітей із вадами мовлення. Для кожної людини, в т. ч. і підростаючої, Україна починається з Тараса Григоровича Шевченка. Його поезія відкриває перед нею світ у високій красі, будить поезію душі, яка формує кожен особистість, допомагає їй вирости гідним сином (донькою) рідної землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу / Ю. В. Рібцун. – Х. : Вид. група „Основа”, 2013. – 239 [1] с. – (Серія „Професійний довідник”).
2. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 тт. / Редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001
3. <http://www.logoped.in.ua/>

В статті розкриваються особливості формування мовленнєвої полікомпетентності старших дошкільників під час ознайомлення з творчістю Тараса Григоровича Шевченка. Особлива увага приділяється методам розширення словниково-сміслової компетентності дітей із вадами мовленнєвого розвитку засобом використання творів видатного поета, письменника та художника.

Ключові слова: дошкільники з вадами мовленнєвого розвитку, поезії Т. Г. Шевченка, словниково-сміслова компетентність.

РАСШИРЕНИЕ СЛОВАРНО-СМЫСЛОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ СРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТИХОТВОРЕНИЙ

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

Юлия Рибцун

Институт специальной педагогики НАПН Украины

04060, г. Киев, ул. М. Берлинского, 9

logojuli@yandex.ru

В статье раскрываются особенности формирования речевой поликомпетентности воспитанников специального дошкольного образовательного учреждения компенсирующего типа в процессе ознакомления с творчеством известного поэта, писателя и художника Тараса Григорьевича Шевченко. Особое внимание обращено на методы расширения словарно-смысловой компетентности детей с нарушениями речи, которые могут быть использованы педагогами (воспитателями и учителями-логопедами) во время коррекционно-развивающих игр-занятий.

Ключевые слова: дошкольники с нарушениями речевого развития, стихотворения Т. Г. Шевченко, словарно-смысловая компетентность.

ENLARGEMENT OF VERBAL-SEMANTIC COMPETENCE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS BY USING TARAS SHEVCHENKO'S POETRIES

Julia Ribtsun

Institute of Special Education NAPS of Ukraine
04060, Kyiv, str. M. Berlinskogo, 9

2014 is marked by the 200th anniversary of the birth the famous poet, writer and artist Taras Shevchenko. The article revealed the influence of poetic word for a comprehensive development of preschoolers, described particularities of forming speech plenty-competence of a special children preschool educational institute of compensatory type during of acquaintance with Taras Shevchenko's works, identified indicators of well-organized and carried out educational work by getting know of pre-school children with disorders of speech development with poetical works of Shevchenko. Particular attention is paid to the extension methods of verbal-semantic competence of children with speech disorders by using of reading Shevchenko's poetic material, graphic activity, listening songs, which can be used educators (teachers and speech therapists) in correctional and educational games-classes.

Keywords: preschool children with disorders of speech development, the poems of Taras Shevchenko, verbal-semantic competence.

REFERENCES

1. Ribtsun J. V. Profesiinii dovidnik uchitel'ia-lohopeda doshkilnoho navchalnoho zakladu [Professional reference book of teacher-speech therapist of kindergarten]. – Kharkiv : Vudavnuha grupa „Osnova”, 2013. – 239 p.
2. Shevchenko T. G. Povne zibrannia tvoriv [Complete works]. – Kyiv : Naukova dumka, 2001
3. <http://www.logoped.in.ua/>